

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi

Quba Soyqırımı Memorial Kompleksi Xatirə Kompleksi 1918-ci ildə bolşevik-erməni silahlı dəstələrinin Azərbaycan torpaqlarında həyata keçirdikləri kütləvi qırğınlar nəticəsində həlak olan on minlərlə azərbaycanlının xatirəsinə ucaldılıb. 1918-ci ilin aprel-may aylarında yalnız Quba qəzasında 167 kənd tamamilə məhv edilib, Quba şəhəri talanlara v  yanğınlara məruz qalıb, qəzanın müsəlman v  qismən də yəhudi əhalisi

kütləvi şəkil də qətlə yetirilib.

2007-ci ildə Quba şəhərində aparılan tikinti işləri zamanı t sad f n kütləvi m zarlıq aşkar edilib. Abidə u  hissədən: sivri uclu bı aqları xatırladan iki konstruksiya – giriş və çıxışdan, mərkəzində qara xatirə daşı yerləşən əsas zalıdır. Abidənin iti ucları şiddətli a rını təcəssüm etdirir. İti ucların yerin altından  z  çıxması həqiqəti gizl tm yin mümkünsüz olduğunu əks etdirir.

Soyqırımı muzeyi 3 hissədən ibarətdir:

1. Sivri uclu bı aqların yerə saplanması (giriş)
2. Xatirə daşı ( sas zal)
3. Sivri uclu bı aqların  z  çıxması (çıxış)

Dünyada azsaylı, Azərbaycan  c n isə yeni olan sosial-tarix muzeyində soyqırımın əvvəl, soyqırımı zamanı və bu hadisələrdən sonra sosial, mədəni və s. sahələrdə əhalinin həyatında ba  verən dəyişikliklər haqqında məlumat verilir. Yaşanmış faciənin miqyası, a rılı ı v  acılı ını memar Vahid Kasımo lu soyqırımı qurbanlarının xatirəsinə dərin hörmət əlaməti olaraq heç bir dekorasiyadan v  bəzək-d z kd n istifadə etməmiş, matəm s kutunu təcəssüm etməyə çalışmışdır. Muzeyin görünüşünün yerin altından  z  çıxması tarixin gizl tm yin m mk ns zliy , bı aqların iti uclu olması isə ürəkləri parçalayan şiddəti bildirir.

Muzeyin giriş hissəsində yerləşən ekspozisiya “Dinc Quba” adlanır. Bu hissədə XX əsrin əvvəllərində Quba qəzasının sakinlərinin və şəhərin görüntüləri verilir. Fotoşəkillər Quba qəzasının əhalisində dövlət qulluqçuları, din xadimləri, məktəb uşaqları, qadınlar və digər şəhər və kənd sakinlərinin: iş başında, məişətdə, ailədə və istirahət zamanı çəkilib. Quba qəzasında azərbaycanlı türklərlə yanaşı başqa millətlərin və etnik qrupların nümayəndələri də kompakt şəkildə yaşayıblar. Qəzanın müxtəlif milli-etnik və dini əhalisi arasında dinc qonşuluq münasibətləri əsrlərlə qorunub saxlanılıb. Bu da xalqımızın multikulturalizm ənənəsinə həmişə sadıq olduğunu göstərən amildir.

Giriş hissəsi “Azərbaycan” qəzetinin 8 dekabr 1918-ci il epigrafi ilə başa çatır. Azərbaycanın müxtəlif qəzalarında baş vermiş soyqırımlar zamanı kütləvi şəkildə qəddarlıqla öldürülmüş insanların əksəriyyəti yandırıldığı, dənizə, quyulara atılmış və dəfn edilmədiyləri üçün faciə qurbanlarının xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq zalın mərkəzində qara mermər daş ucaldılmışdır.

Zalın giriş hissəsində Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının (FTK) üzvlərinin fotoşəkilləri (F.Xoyski, M.Hacınski, X. Xasməmmədov, Ə. Xasməmmədov, İ. Şahmalıyev, M. Təkinski, N. Mixaylov, Ə. Xanbudaqov) və sənədlər nümayiş olunub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (AXC) hökuməti ölkədə baş verən qanlı hadisələrə münasibət bildirməyi zəruri saymış və Birinci Dünya müharibəsi başladığı vaxtdan bolşevik adı altında erməni quldur dəstələri tərəfindən müsəlman ailəsinə və mülkiyyətinə qarşı törədilən zorakılıq hallarını araşdırmaq məqsədilə 1918-ci il 15 iyul tarixində Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdir. FTK- nın sədri tanınmış hüquqşünas Ələkbər bəy Xasməmmədov idi.

Növbəti ekspozisiyada 1918-ci ildə soyqırımlar törədilən bölgələrin xüsusi qırmızı nişanlarla işarələnmiş Azərbaycanın 1918-1920-ci ilə qədərki xəritəsinin təsviri, daha sonra Azərbaycan tarixi haqqında qısa məlumat olan 4 dil (azərbaycan, rus, türk, ingilis) lövhələr yerləşdirilmişdir.

Muzey qaleriyasının bütöv bir divarını Quba qəzasına həsr edilmiş 4 bölmədən ibarət ekspozisiyalar təşkil edir. Birinci bölmədə inzibati ərazi vahidi olan Qubanın 1918-ci il tarixi üçün vəziyyəti əks olunmuşdur. Quba qəzası (Quba, Qusar, Şabran, Xaçmaz, Siyəzən) çar Rusiyası, AXC, Az. SSR dövrünün 1929 -cu il tarixinə qədər mövcud olmuşdur. 1918-ci ildə Quba qəzasında baş verən soyqırımları xüsusi qırmızı işarələrlə xəritədə qeyd olunmuşdur.

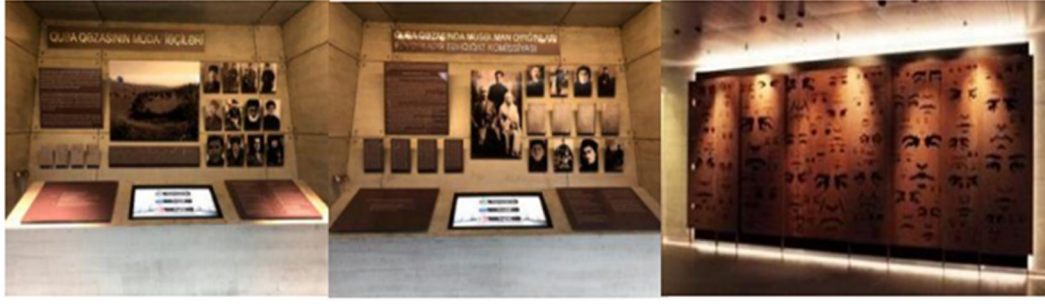

İlkin məlumatlara görə, qəzada 122 kəndin talanlara və dağıntılara məruz qalması qeyd olunsada, daha dəqiq aparılmış təhqiqatlar nəticəsində bu kəndlərin sayı 167 olduğu sübut olunmuşdur. Quba şəhəri və ətraf kəndlərində-38, Qusarda-27, Xaçmazda-65, Şabranda 21, Siyəzəndə-16 yaşayış məntəqəsi dağıdılmışdır.

İkinci bölmədə 1918-ci ilə qədərki Quba qəzasının əhalisinin yaşayışı haqqında geniş məlumat verilmişdir. 1916-cı il məlumatlarına görə Quba qəzasının 198.204 nəfər əhalisinin 64,15%-ni azərbaycanlılar və tatlar, 24.72%-ni ləzgilər, qızlar, buduqlar, ceklər, avarlar və s., 7,58%-ni yəhudilər, 2,71%-ni ruslar, 0,76%-ni ermənilər təşkil edirdi. Bu güşədə müxtəlif millətlərin və etnik qrupların fotosəkilləri əks olunmuşdur.

Üçüncü bölmədə FTK-nın Quba qəzasında törədilmiş dağıntılar, zorakılıq və soyqırımı faktlarının qısa təfsilatı, sənədlər və bu hadisələrin canlı şahidlərinin fotosəkilləri, dindirilmə protokolları nümayiş olunmuşdur. Dördüncü bölmədə Quba qəzasının müdafiəçiləri haqqında məlumat verilmişdir.

Növbəti ekspozisiyada 1919-cu il Paris sülh konfransında iştirak edən nümayəndə heyətinin fotosəkilləri (Ə. Topçubaşov-sədr, A. Atamalıbəyov, Y. Mehdiyev, C. Hacıbəyli, Ə. Şeyxülislamov, M. Məhərrəmov), eləcə də AXC sərhədlərini göstərən Qafqazın tarixi xəritələri (fransız və osmanlı türkcəsində) verilmişdir. Heyətin əsas məqsədi Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi tanıtmaqla yanaşı, Azərbaycan xalqına qarşı 1918-ci ildə erməni-daşnaklarının törətdikləri cinayətlərin dünya ictimayyətinə çatdırmaqdan ibarət idi. Bu məqsədlə FTK-nın materiallarının bir hissəsi Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyinin xətti ilə Parisə nümayəndə heyəti ilə göndərilmişdir. Bu materiallar Bakı, Şamaxı, Quba, Göyçay, Cavad qəzalarında 1918- ci ildə baş verən soyqırımları əks etdirən 6 cild sənədlər toplusundan və 102 fotosəkildən ibarət idi. Azərbaycan nümayəndə heyəti öz üzərinə qoyulan vəzifəni yerinə yetirmiş, sənədlərin surətləri böyük dövlətlərin başçılarna və müxtəlif beynəlxalq təşkilatlara təqdim edilmişdir. Bakıdan Parisə göndərilən bütün materiallar tarix elmləri doktoru, professor Solmaz Rüstəmovə (Tohidi) tərəfindən 2011-ci ildə Fransada Topçubaşovun şəxsi arxivindən tapılmış və 94 ildən sonra vətənə qaytarılmışdır. Həmin sənəd və fotosəkillərin surətləri muzeyin ekspozisiyasında orijinalda olduğu kimi verilmişdir. Soyqırım hadisələrini əks etdirən sənədli film zəldə davamlı olaraq nümayiş olunur.

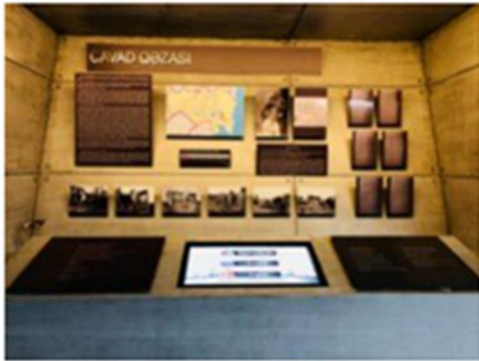
Növbəti ekspozisiyada bədii tətbiqi sənətin nümunəsində verilən dəmir tabloda müasir insan simaları verilmişdir. Bu simalar gənc və yaşlı nəsilləri təcəssüm edir. Simalarda sezilən baxışlar müxtəlifdir. Əgər gənc simaların baxışlarında təəcüb, heyrət, qorxu hiss olunursa, yaşlı nəsillə aid simalarda bir o qədər kin, kədər, acı hissləri əks olunub.

Göyçay qəzası 1918-ci ildə AXC Bakı quberniyasının tərkibində inzibati-ərazi vahidi olmaqla indiki Göyçay, Kürdəmir, Zərdab

rayonlarının ərazisini əhatə edirdi. Ekspozisiyada qəzanın inzibati ərazisində əhalinin milli-dini tərkibi (müsəlman, erməni, rus, yəhudi) haqqında məlumat verilmişdir. Göyçay ərazisindən bir neçə dəmiryol stansiyaların keçməsi hələ I Dünya müharibəsində gedən və qayıdan erməni silahlı dəstələrinin bu bölgəyə hücumunu asanlaşdırırdı. 1918-ci il iyun

ayından isə bolşevik hakimiyyəti qurmaq adı ilə ermənilər daha da azğınlaşdı. Belə ki, Ərəb-Mehdibəy kəndində 84 mülk yandırılmış, əmlakı qərat edilmiş, 83 nəfər öldürülmüşdür. Cəhri kəndinin 20 sakini isə öldürülməmişdən öncə dözülməz

işgəncələrə məruz qalmışdır. Burunları, qulaqları kəsilmiş, kəllə sümükləri sındırılmışdır. Eyni vəhşiliklər Kürdəmir kəndində də baş vermişdir. FTK-nın həmin bölgədə apardığı tədqiqat sənədləri, yandırılmış kənd məscidlərinin, şəxsi mülklərin, evlərin, insan cəsədlərinin fotosəkilləri lövhədə öz əksini tapmışdır. Yalnız 1918-ci il 16-30 iyun tarixlərində Göyçay qəsəbəsi və Qaraməryəm kəndi istiqamətində gedən döyüşlərdə BXKS-nin ordusu

ilə Qafqaz İslam ordusu arasında baş vermiş həlledici döyüşlər nəticəsində torpaqlarımızın bolşevik -daşnak qüvvələrindən azad olunması başlanmışdır.

Şamaxı qəzası inzibati-ərazi vahid olmaqla indiki Şamaxı, Ağsu, İsmayılı, Qobustan, Hacıqabul rayonlarının ərazilərini əhatə edirdi. Digər qəzalarda olduğu

kimi, Şamaxı qəzasının əhalisinin də tərkibi milli-dini mənşəyinə görə müxtəlif idi. Qəzada müsəlman əhalisinin çoxluq təşkil etməsinə baxmayaraq, gözlənilmədən erməni-bolşeviklərin hücumuna məruz qalması nəticəsində görülməmiş vəhşiliklərlə üzləşmişlər. Şamaxı soyqırımları Bakıda baş verən hadisələrlə eyni vaxtda başlamış, mart-aprel aylarında Şamaxı şəhəri 2 dəfə, qəzanın 110 kəndi isə bir neçə dəfə talanlara məruz qalmışdır. Bolşevik-daşnak quldurlarının Şamaxı şəhərində törətdikləri soyqırımları

bir neçə gün davam etmiş, zəngin müsəlmanlara məxsus "Piran-Şirvan" yaşayış məhəlləsi yanğınla tamamilə məhv edilmişdir. Mart qırğınlarından sonra ürəkləri soyumayan ermənilər aprelin 10- da S. Lalayevin və T. Əmirovun başçılığı ilə şəhərə yenidən basqın etmişlər. Şamaxının dini ocaqları, həmçinin 8 əsrlik tarixi olan "Cümə məscidi" yandırılmış və dağıdılmışdır. Bu dövr ərzində ümumilikdə Şamaxı qəzasının

106 kəndi ermənilər tərəfindən viran qoyulmuş, 10341 nəfər öldürülmüşdür. Həmin faktlar fotosəkillərlə ekspozisiyada nümayiş olunmuşdur.

Bakı quberniyasının qəzaları mövzusu Bakı qəzasına aid ekspozisiya ilə yekunlaşır. 1918-ci il soyqırımını başladığı Bakı şəhərində həmin hadisələri şərtləndirən amillər və mart soyqırımları haqqında məlumat verilmişdir.

442.097 nəfərlik əhalisi olan Bakı qəzası özünün çoxmillətli tərkibi ilə seçilirdi. Bakı şəhəri əhalisinin iki əsrlik köçürmə siyasəti və neft sənayesinin XIX əsrin 2 -ci yarsından inkişafı ilə əlaqədar gəlmələrin hesabına artmasına baxmayaraq, müsəlman, əsas da azərbaycanlılar əhalinin böyük əksəriyyətini təşkil edirdi. Ekspozisiyada Bakı qəzasının xəritəsi, əhalinin milli-dini tərkibinə aid diaqramm, soyqırımda ziyan çəkmiş sakinlərin fotosəkilləri və dindirilmə protokolları verilmişdir. Azərbaycan xalqının milli- azadlıq hərəkatına zərbə vurmaq, “Musavat” partiyasınının sosial bazasını məhv etmək, müsəlman əhalinin sayını maksimum azaltmaq niyyətində olan bolşevik- daşnak qüvvələri hərəkatə keçmişlər. 1918-ci ilin mart ayının 26-da “Evelina” gəmisinin azərbaycanlılardan ibarət əsas heyətinin tərkisiləh olunması ilə bağlı təxribat on minlik bolşevik erməni ordusunun müsəlman qırğınlarını həyata keçirilməsi üçün bəhanə oldu. Şəhərin dinc müsəlman əhalisinin 12 min nəfəri 3 gün ərzində (30 mart- 02 aprel) vəhşicəsinə qətlə yetirilmişdir. Öldürülənlər arasında qadın, qoca, uşaqların olması guya şəhərdə “vətəndaş müharibəsi” getdiyi barədə iddiaları inkar edir, qırğınları kütləvi şəkildə müsəlman əhaliyə qarşı olduğunu sübut edirdi. Erməni “Daşnaksyutun”, erməni Milli Şurası və bolşevik cəlladlarınınin rəhbərliyi ilə keçirilən qırğınlarda azərbaycanlı əhalisinin bütün təbəqələri zorakılığının, haqsızlığın, talanların qurbanları olmuşlar. Bakının “Kərpicxana”, “Məmmədli” və s. məhəllələri, “Təzəpir”, “Şah”, “Şamaxı”, “Hacı Əjdər bəy”, “Bibiheybət” məscidlərini, “Kaspi”, “Açıq söz” qəzetlərinin redaksiyaları, “İskəndəriyyə”, “İslamiyyə” mehmanxanalarının binaları dağıdılmış və yandırılmışdır. Ekspozisiyada adı çəkilən bir çox yerlərin fotosəkilləri verilmişdir. 1918-ci il mart- sentyabr aylarında Bakıda baş verən soyqırımlar Bakı kəndlərində də törədilmişdir. (Məhəmmədli, Əhmədli, Balaxanı, Zarat, Sabunçu, Xırdalan və s.) Bakı qəzasında dəymiş ziyanın ümumi məbləği təxminən 400 000 000 rubl təşkil edirdi.

Ekspozisiya 1918-ci il sentyabrın 15-də Bakını azad edilməsi münasibətilə keçirilmiş hərbi yürüşün görüntülərini əks etdirən fotosəkillə tamamlanır. Muzeyin sonuncu ekspozisiyası Azərbaycan Milli Ordusuna həsr edilmiş fotosənədlərlə bitməsi 1918-ci il soyqırımları məhz ordu tərəfindən son qoyulması kimi tarixi həqiqətlə yekunlaşır. Əslində bu bir daha onu

təsdiqləyir ki, Azərbaycan dövlətinin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü, xalqımızın qorxusuz, təhlükəsiz yaşaması üçün onu həmişə qoruyan güclü ordusu olmalıdır. Yaşanan faciə bunu bir daha sübut etdi. Tarixdən alınan bu dərs gələcək nəsillər üçün ibrətdir.

Quba “Soyqırımı Memorial Kompleksi”nin “Bayraq meydanında” Azərbaycan Respublikasının üç rəngli bayrağı 20 metr hündürlükdə dalğalanır.

Kompleksin Məlumat Mərkəzinə gələn ziyarətçilərin, Heydər Əliyev Fondu tərəfindən müasir avadanlıqlarla təchiz olunmuş zəngin kitabxana, oxu zalı, audiobələdçi və 1918-ci ildə Azərbaycan qəzalarında baş verən soyqırımı tarixi faktlarını əks etdirən üç dildə 16 adda buklet və kitablardan istifadə etmək üçün şərait yaradılmışdır.

